

Պարագան փացորձակապէս նոյնն էր կրիկեան իշխանութեան ժամանակ, մասնաւորապէս որ, ինչպէս տեսանք, Եւրոպայի հետ իր մերձակերութեամբը, պրիթէ նոյնութեամբ ընդօրինակած էր անատական գլխաւոր կարգերը: Կոռիկոսի բերդատէր իշխաններուն կամ անատական տանուտէրերուն կողքին կայ նաև Կոռիկոսի Արքայեպիսկոպոսը իր Արքեպիսկոպոսարանով ու եկեղեցիներով: Ժ. Գաբու Նշանաւոր մանրանկարիչ Սարգիս Պրիթակի կարևոր գործերէն մէկն է Ագուլիսի Ա. Թովմայի վանքի Յայտմաւորքը, զոր Գարեգին Արքեպիսկոպոս Յովսէփեան տեսած ու նկարագրած է Ոսկէի վրդ. Գառնաւորի մօտ և որ այժմ կը գտնուի Նիւ Եորքի Փիէրփոնթ Մոսկանի մատենադարանը, 623 թիւի տակ: Այս Յայտմաւորքը ունի աւերբերու և սրբուհիներու պատկերները մետալիոններու մէջ, նաև սկզբնաղբերը ու լուսանցքի դարձեր, բազմաթիւ մեծ ու փոքր շինատակարաններով, առանաւոր կամ արեւակի Դրուած է Սիսի մէջ 1348ին Միսիթար կաթողիկոսի և Կոստանդին թագաւորի օրով: Ստացողն է Բաթիլիոմ արքեպիսկոպոս Կոռիկոսի, Դրազարկի և Սիսի առաջնորդը, որուն մօրաբորով որդին է գրիչ Սարգիս քահանայ(°): Յայտնի է որ թէ՛ Բաթիլիոմ արքեպիսկոպոսն և առաջ և թէ՛ իրմէ վերի Կոռիկոս ունեցած է իր թեմակալ եպիսկոպոսը, վասն զի մինչև 1375 և անկէ յետոյ գէթ կէս դար ևս Կոռիկոս հայոց բնակավայր խղած է իր բերդերով և բերդաւոր իշխաններով ու պահակազուններով, իր վաճառականներով, իր եկեղեցիներու քահանաներով: Այսպէս 1374ին երբ Լեւոն Ե. Լուսինեան կիպրոսէն Կոռիկոս կուգայ իր արքունական ժառանգութեան տիրանալու համար, ծովի բերդին մէջ գտնուած օրերուն, ճարհատ, զաւտնօրէն մարդ կը զրկէ Կոռիկոսի քաղաքացի կարգ մը ազգայնոց և քաղաքի եպիսկոպոսին՝ օրուն անունը դժբախտաբար չի յիշուիր եւ առ բազմաթիւ քաղաքացիներու, որ բերդի իր զգեակը զան և հետը խօսին: Ու երբ եպիսկոպոսն ու քաղաքացիները Լեւոնի ներկայացան, սա ինդրոց իրենցմէ որ բերդին հրամանաւ

տարէն քանի մը նաև ապահովեն կիլիկիա մտնելու, ինչ որ կատարուեցաւ:

Կոռիկոս թէև Ալեքսանդրէթի հիւսիսային կողմը և բաւական մօտ, բայց մեր հոգեւոր իրաւագութեան սահմաններէն դուրս մնացած էլլալով, դժբախտաբար մինք գիւրութիւն ու առիթ չունեցանք անձամբ տեսնելու այդ պատմական վայրերը և ստուգելու տեղը մէկ կամ մէկ անգիւ հայկական եկեղեցիներու և Սրբ. եպիսկոպոսարանին: Որոնք անպայման զուտթիւն ունէին մինչև 1375 և հաւանաբար դեռ ասելի ուշ ժամանակներ: Երբ ևս զիպտացի Մեմլուքներու և դար մը յետոյ ալ թուրքերու տիրապետութիւնը վերջ տրուի կիլիկիան հայկական թագաւորութեան և ասոր շարունակութիւնը եղող հայ ձորապետութեանց ու գրեթէ բոլոր բերդերն ալ ամրոցները մերկացան զինուորական ու անգամադատական երբեմնի այնքան կարեւոր իրենց գերեզնի, բերդատէր իշխաններու և իրենց պահակազուններին նաև անապոյտը բնական էր որ ղեկաւորներ ևս բերդի մատուռ ու եկեղեցիներու կրօնաւորներն ալ, որ մըն ալ անոնց աւերակները վկայելու համար իրենց երբեմնի փայլուն անցեալին:

Ս. Քաղաքին Գերեզմանոցը. Բիւզանդական ըրջանի յատուկ աւերակները կը բաղկանան ընդարձակ գերեզմանոցէ (necropole) մը, կազմուած ժայռի մէջ փորուած դամբանային սենեակներէ, ինչպէս նաև միակտոր քարադամբաններէ՝ որոնց վրայ կան պրիսմական խուփեր: Այս դամբանային ըլլունները եղբուրած են հոռով մէական երկաթաքիւղ արքանի սալաքիւղած ճանապարհով մը որ Սիլիֆէէն գտնով կ'ունցէր Կոռիկոսէն, Անադոլայէն, Պոմպէնպոլէն, Ատանայէն ու Մոսպոնոս տիայէն, ու Ամանոսի կրճերէն անցնելով, կ'երկարէր մինչև Սուրիա: Այս նոյն արքանի ճամբուն անվար մէկ մասը ցարդ կ'երեւայ Պապ էլ Լաւայի և Լարմի միջև, բայց դաւանի վրայ:

Ժայռի մէջ փորուած գերեզմանային քարանձաւները կը տեսնուին քաղաքին բազմաթիւ կէտերու վրայ և մասնաւորապէս ցամաքային բերդի արեւելակողմը: Ասանք մեծաբոյն մասով կը գտնուին ժայռերով շրջապատուած ցած վայրի մը մէջ

(°) Նոր գիր եռամսայ հանդէս, քաղաքի թիւ. Նիւ Եորք 1944, թիւ 1. էջ 19:

և իւրաքանչիւրին վրան կամ քովը կան քառակուսի բացուածքներ եւ իրենց անցք իւրեան ժայռին մէջ փորուած սենեակներու։ Գերեզմանակա՛ն այս գրգռեցիչը յատուկ է Միջերկրական ծովի արեւելեան աւազանի զրիթէ հին բոլոր քաղաքներով եւ մասնաւորաբար Բիրլոսի, Սիզոնի եւ Տիրոսի եւ ասոնց շրջակայքի հին գերեզմանոցներուն եւ որուն ծագումը կը թուի իրիթիական եղած ըլլալ։ Անհաւանական պիտի չըլլար ընդունիլ որ վիսմիոր այս գերեզմաններուն գէթ ոչ մէկ տեսք կը պատկանին իրիթական շրջանի, արուած ըլլալով որ Կոտիկոս մօտ կը կազմէր քիթիթ գողթային կայսրութեան արեւմտեան նահանգներուն ըլլալով կայսրութեան հիւսիսարեւմտեան նահանգներուն ու Ուկարիքն (Իսա Դամրա) ալ անոր հարուստ արեւմտեան նահանգներէն։ Դան բազմաթիւ յանդերձն արձանագրութիւններ՝ մեծ մասով եկեղեցականներու կողմէ գրուած՝ որոնց կարգին հնագէտներու կողմէ նշանակաւթ թուեցող կրկնական տեղով գտնարան մը, մանր քարերով հիւստած ու վրան յունական խաչ մը, առանձին արձանագրով մը Այս սենեակներուն մօտքը կը գտնուի շաղախով մարդուց ուստի կը գտնուի մը։ Բայց որովհետեւ բոլոր այս սենեակները բըռնաբարուած էին իսլամաց տիրապետութեան ժամանակ, սակաքարերը գետինը պառկած էր մնալ, աւազին մէջ կլոսովին թաղուած վիճակով։ Ներկայիս բոլոր սենեակներն ալ թափուր են եւ հազիւ կարելի է նշմարել այն որմախորշները՝ ուր գաղաղները կը զետեղուէին։ Դամրային միւս քարանձաւները հանդիսանալով են զերդին հիւսիսային արեւմտեան կողմէ եւ իւրաքանչիւր շարք երեք զիւրեղով են մաշիւ մը բոլոր իրիթականը, զոր տաշած են զանազան տեղերէ կանդակարէ թէ մը ասպուս համարչ Այս ժայռին հարաւային ծայրը կը տեսնուի հարաթաքանակ մը որ քաղի կեցած զազմիկ մը կը ներկայացնէ, հարուած մինչեւ ծունկերը երկարող թիկնոց մը, մէջքը Թքակող պով մը սեղմուած որմէ որու մը կախուած է։ Ուզմիկը ալ ձեռքով իրկար նիգակ մը բռնած է։ Գլուխը կոտրուած է եւ համարողի մը կողմէ վերցնաւ Ո՛չ մէկ արձանապ գրութիւն այս հարթաքանդակին ինչպէս նաեւ պոքր ձախ կողմը գտնուող Կամրային սենեակներուն մէջ։

Քարադամրանները (sarcophage) աւելի բազմաթիւ են քան սենեակները քանի որ անոնք պատրաստուած էին մէկ անձի համար, մինչդեռ, ընդհանրապէս, գերեզմանական քարանձաւները տեսակ մը ընտանեկան կամ հանրային դամբարաններ էին՝ որոնց մէկէ աւելի անաղարտ նմոշները կը մնան ցարդ Կալիթի մէջ։ Ինչպէս որ նախապէս ըսուեցաւ, քարադամրանները կը տարածուին հռոմէական սպարիկոսի քան համարուն երկու քովերը եւ մեծ հեռաւորութեան մը վայր կը ծածկեն չըջակայքի կողմ բնականները։ Երկրին ընակչութիւնը որ ամէն տեղ չափազանցութիւնները կը սիրէ, 1860ական թուականներուն քաղաք կը հասցնէր քարադամրաններու թիւը, բայց նոյնիսկ այն թիւին երկու երգողը փրկանութենէ վեր էր։ Ինչպէս այս արկղածէ դամբարաններ ծածկուած են թեղանդակաւ շրջանէ փնցած արձանագրութիւններով եւ գլխաւորաբար կը պատկանին քահանաներուն, արքայաւորներուն եւ եկեղեցական այլ պաշտօնականներու։ Սակայն եւ այնպէս այս քարադամրաններու մէջ թաղուած եկեղեցականներու անհայտ թիւին մէջ արձանագրութիւնները կան որոնք կը յիշատակեն տղահաստաւորներու եւ այլ աշխարհականներու անուններ, Անտիոքի եւ Անուարայի շրջանին մէջ ինչոք Կոնիկոս շատ բնական է որ Բիւզանդական տիրապետութեան երկար շրջանին հետեւած ըլլալ կրօնական եւ ընկերային այն կարգաւարներուն՝ որոնք ընդհանուր էին այդ դարերուն։ Մինչեւ 1860 եւ թերեւ անկէ յետոյ այլ քաղաք խնդուած էր քաղմաթիւ դամբարաններու աւերակներովը որոնց մէջ կ'երևան քարադամրաններու միակտոր տաշտերը, որոնց կարգին կը տեսնուի նոյնպէս Թրքական դամբարան մը, հոնպէս արեւելք տեսակ մը թիւրքէ ներք Մարմարա տեղուած ներք գերեզմաններով։

Թրգմ.

ԱՐՏԱԻԱՉԴ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

(Մայրախաչի՛ն՝ Ե)